

**DAVID WALLACE-WELLS:
Neobývatel'ná Zem. Život po oteplení**

Bratislava: Premedia 2019, 288 s.

„Je to horšie, oveľa horšie, ako si myslíte“ (s. 11), začína pesimisticky svoj autorský *opus magnum* s provokatívnym názvom *Neobývatel'ná Zem*¹ americký teoretik globálnej klimatickej zmeny David Wallace-Wells. Recenzovaná kniha, ktorú vydalo vydavateľstvo Promedia v preklade Tomáša Mrvu, síce nie je akademickou filozofickou monografiou *in stricto sensu*, otvára však viacero výlučne filozofických otázok. Napríklad čo znamená pre ľudstvo ako biologický druh ohrozenie environmentálnych predpokladov jeho existencie? Čo bude znamenať pre ľudstvo, keď sa v dôsledku globálnych klimatických zmien niektoré časti Zeme do konca dvadsiateho prvého storočia stanú neobývatel'nými alebo hrozivo nehostinnými? A kto alebo čo tieto zmeny klímy spôsobil a spôsobuje? Vzhľadom na veľa scénárov o možnej budúcnosti ľudstva na Zemi ide o kľúčové filozofické otázky, ktoré by sme si mali klásť. „Toto nie je kniha o vedeckej podstate otepľovania. Je to kniha o tom, čo otepľovanie znamená pre náš spôsob života na planéte“ (s. 18), konštatuje sám autor. Vo svojej publikácii sa odvolávala hneď na niekoľko renomovaných environmentálnych mysliteľov a filozofov (E. O. Wilson, M. Lynas, P. Crutzen, T. Morton, N. Kleinová, A. Malm, M. Wark, F. Jameson, G. Mann, J. Wainwright, D. Hume, J. Gray, Ch. Taylor, B. Latour, R. Scranton, F. Nietzsche alebo J. Lovelock) a ekonómov (P. Romer, W. Nordhaus, D. Keith, R. Solow, J. M. Keynes a T. Piketty).

V prvej kapitole s názvom *Kaskády* autor na báze klimatologických štúdií a empiricko-analytických dát analyzuje súčasný stav „antropogénneho globálneho otepľovania“ (s. 25), teda otepľovania vyvolaného ľudskou činnosťou, predovšetkým emisiou skleníkových plynov (od začiatku priemyselnej revolúcie), najmä oxidu uhličitého, a klimatickými spätno-väzbovými mechanizmami, ktoré autor považuje za „kaskády“, pričom niektoré zmierňujú globálne zmeny klímy, zatiaľ čo iné prispievajú k zrýchľovaniu otepľovania (s. 28). „Dnes vypúšťame oxid uhličitý do atmosféry oveľa rýchlejšie. Podľa väčšiny odhadov prinajmenšom desaťkrát rýchlejšie. Toto tempo je stokrát vyššie ako v ktoromkoľvek okamihu ľudských dejín pred začiatkom industrializácie“ (s. 12). Autor zdôrazňuje, že akcelerujúce emisie skleníkových plynov sú

¹ David Wallace-Wells (2019): *The Uninhabitable Earth: Life After Warming*. New York: Tim Duggan Books.

napriek Kjótskemu protokolu či záväzkom z Parížskej dohody znakom súčasného „sto-ročia pekla“ (s. 19). „V skutočnosti sme viac ako polovicu uhlíka vypusteného do atmo-sféry spaľovaním fosílnych palív vyprodukovali v uplynulých troch desaťročiach“ (s. 12). Autor ďalej korektne argumentuje, že vypúšťanie skleníkových plynov a otepľovanie planéty sú ireverzibilné procesy. „Niektoré procesy trvajú tisíce rokov, sú nezvratné, teda v podstate trvalé. Môžete dúfať, že jednoducho zvrátite zmenu klímy, ale nedá sa to. Všetkých nás prealcuje“ (s. 20). Tieto procesy sú zároveň globálne. „Zmena klímy nie je niečo, čo sa deje tu alebo tam, ale všade a naraz“ (s. 26).

Autor čitateľa v tejto kapitole zoznamuje s kľúčovým konceptom environmentálneho myslenia – antropocénom. Wallace-Wells ho definuje ako „... meno pre geologickú éru, v ktorej žijeme, a spôsob signalizovania, že je to nová éra, definovaná v tabuľke histórie zásahom ľudí“ (s. 26). Autor teda akceptuje filozofickú predstavu, že žijeme antropocéne, ktorý je definovaný ako doba, keď ľudské aktivity majú významný vplyv na zemský systém (Sťahel 2019). A zároveň akceptuje aj názor, že za globálne klimatické zmeny je zodpovedný človek, respektíve ľudstvo ako biologický druh. „Vedomie, že globálne otepľovanie je naším dielom, by malo byť útechou, nie dôvodom na zúfalstvo, nech už považujeme procesy, ktoré sme spustili, za akokoľvek nepochopiteľne veľké a komplikované. Vedomie, že my sami sme zodpovední za všetky jeho trestajúce následky, by nás malo posilňovať. Globálne otepľovanie je nakoniec ľudský vynález“ (s. 34).

V tomto kontexte autor otvára aj filozofický problém „environmentálnej spravodlivosti“ (s. 29) a užší, axiologicky subordinovaný pojem „klimatickej spravodlivosti“ (s. 54), keďže – ako konštatuje – „... v novom horúcejšom svete budú najviac trpieť najchudobnejšie štáty“ (s. 29). V konečnom dôsledku však – ako tvrdí na konci prvej kapitoly – „trpieť budeme všetci“ (s. 39). Devastácia planéty v dôsledku globálneho otepľovania však bude disproporčná. „Očakáva sa, že Veľká Británia, krajina, ktorá sa ako prvá industrializovala a vo veľkom produkovala skleníkové plyny, bude zmenou klímy trpieť najmenej. Najpomalšie sa rozvíjajúce štáty, ktoré vypúšťajú najmenej emisií, budú medzi najpostihnutejšími“ (s. 119 – 120). Fenomén klimatickej spravodlivosti sa tiahne celou publikáciou ako červená niť. „Zatiaľ len málokto priznal, že bohaté štáty Západu majú nejaký klimatický dlh voči chudobným štátom, ktoré budú v dôsledku otepľovania trpieť najviac“ (s. 150).

V druhej kapitole s príznačným názvom *Prvky chaosu* autor na základe vedeckých zistení analyzuje globálne hrozby (horúčavy, hlad, lesné požiare, nedýchatelný vzduch, zvyšovanie hladín oceánov, klimatické konflikty, nedostatok vody, roztápanie permafrostu, hromadné vymieranie druhov, vplyv na duševné zdravie atď.), ktoré sa v kontexte zmien klimatického systému znásobujú, a ich dôsledky. „Ak výrazne neznížime emisie, podľa predbežných odhadov môžu byť v roku 2100 ročné škody až

sto biliónov dolárov. To je viac ako dnešný celosvetový hrubý domáci produkt“ (s. 61). A globálna klimatická kríza je „multiplikátorom týchto hrozieb“ (s. 119).

Autor klimatickej zmeny analyzuje aj v súvislosti s aktuálnou a pretrvávajúcou globálnou hrozbou šírenia vírusových pandémieí a chorôb, s ktorými môže byť ľudstvo konfrontované v dôsledku otepľovania. „Vedci odhadujú, že na Zemi môže žiť viac ako milión ešte neobjavených vírusov“ (s. 103). A nevyhýba sa ani tomu, čo by sme mohli nazvať epistemológiou klimatickej zmeny. „Stále je toho veľa, čo nevieme o spôsobe, akým globálne otepľovanie ovplyvňuje náš súčasný spôsob života“ (s. 125 – 126) A neváha kritizovať vedeckú zdržanlivosť klimatológov a klimatický skepticizmus. Na mnohých miestach otvára aj morálnu dimenziu klimatických zmien. „Zmena klímy sľubuje zmeniť všetko, čo sme si mysleli, že o prírode vieme, vrátane morálnej infraštruktúry týchto príbehov“ (s. 135).

V tretej kapitole *Klimatický kaleidoskop* sa autor okrem iného opäť vracia k pojmu antropocén. „Existujú doslova miliardy tých, ktorí budú onedlho zhrození silami, čo uvoľnil antropocén“ (s. 137). Jeho hlavná lekcija tkvie podľa autora najmä v tom, že sme náš svet dostatočne pretransformovali na to, aby sme uzavreli jednu celú geologickú epochu (s. 139). Autor však zároveň implicitne naznačuje, že podiel zodpovednosti nesie ekonomický systém založený na energii z fosílnych palív („fosílny kapitalizmus“), zároveň však konštatuje, že tu ide o síce presvedčivý, ale neúplný, redukcionistický príbeh.

Autorov postoj k (fosílnemu) kapitalizmu v kontexte globálnych zmien klimatického systému je až prekvapivo ambivalentný. „Globálne otepľovanie môže na jednej strane spektra kultivovať rozvíjajúce sa formy ekosocializmu a rovnako je predstaviteľné, že na druhej strane spôsobí kolaps viery v čokoľvek iné než trh“ (s. 146). Ďalej však už konštatuje, že „kapitalizmus“ je „náboženstvom voľného obchodu“ (s. 149) a môžeme očakávať jeho „veľkú reformáciu“. Zároveň varuje pred dôsledkami takzvaných „šokových doktrín“, na ktoré ako prvá upozornila N. Kleinová (2010). Autor kritizuje aj ďalšie fenomény kapitalizmu, napríklad „prísľub rastu“ (s. 148). Globálna kríza klimatického systému podľa neho môže spôsobiť globálnu ekonomickú stagnáciu, ktorá sa môže niekde prejaviť ako „dych vyrážajúca a trvalá recesia“ (s. 148).

A táto kríza zároveň potrestá chudobných dramatickejšie ako bohatých, a to globálne aj v rámci jednotlivých politických jednotiek. Táto skutočnosť ešte väčšmi odhalí absenciu globálnej sociálnej spravodlivosti. „Nárast príjmov v najrozvinutejších kapitalistických štátoch už desaťročia ide takmer výlučne na konto tých najbohatších“ (s. 148). Táto skutočnosť podľa autora predstavuje krízu celého systému. A zároveň nám naznačuje priame prepojenie medzi environmentálnou a sociálnou spravodlivosťou, ktoré sa javia ako dve strany jednej mince. Čím ste bohatší, tým väčšia je vaša uhlíková stopa, konštatuje autor v tomto kontexte.

Hoci je súčasný globálny kapitalizmus sociálne a environmentálne neudržateľný, autor napriek tomu, že odmieta naivné predstavy „technologického náboženstva“, riešenie globálnej klimatickej krízy vidí v rámci „reálne existujúceho kapitalizmu“ a v nastolení „systému globálnej vlády“ (s. 160). Bizarne pôsobí aj jeho presvedčenie, že zmeny klímy možno ovplyvňovať prostredníctvom volebného procesu v etablovaných liberálnych demokraciách. „Inými slovami, ješ' biopotraviny je pekné, ale ak je vaším cieľom zachrániť klímu, oveľa dôležitejší je váš hlas vo voľbách“ (s. 168).

Kritizuje však neoliberalizmus ako ideológiu súčasného kapitalizmu. Konštatuje, že v minulosti išlo o opis rastúcej sily trhov (najmä finančných) v liberálnych demokraciách západného typu v druhej polovici dvadsiateho storočia a posilňujúceho sa konsenzu v krajinách, ktoré sa rozhodli pre neoliberalne reformy (privatizácia, deregulácia a liberalizácia) daňové politiky priaznivé pre firmy. „Tento program sa päťdesiat rokov predával s príslubom rastu – a nie iba rastu pre niektorých. Bola to akási totálna politická filozofia rozťahujúca jedinú jednoduchú ideologickú plachtu tak ďaleko a široko, že zakryla Zem ako fólia skleníkových plynov“ (s. 169).

Ak, ako autor tvrdí, neoliberalizmus zlyhal, čo príde po ňom? „Ak je neoliberalizmus boh, ktorý v prípade zmeny klímy zlyhal, akých mladých bohov zrodí?“ pýta sa. Odpovede na túto otázku hľadá vo filozofickej knihe *Climate Leviathan* od autorskej dvojice G. Mann a J. Wainwright (2018). To, čo teda potrebujeme, je nová politická (normatívna!) teória pre budúcnosť tejto planéty v epoche antropocénu, respektíve v čase globálnej klimatickej krízy, ktorá priamo ohrozuje ľudstvo a jeho prežitie. G. Mann a J. Wainwright (2018) ju ponúkajú vo forme matrice klimatickej budúcnosti vytvorenej s osami relatívnej viery v kapitalizmus (na jednej strane) a stupňa podpory suverenity štátu (na strane druhej) (s. 172). Táto teória by mala byť založená na princípoch sociálnej a environmentálnej spravodlivosti.

Vo štvrtej a poslednej kapitole *Antropický princíp* Wallace-Wells pertraktuje ľudstvo, či skôr civilizáciu, ktorá sa správa ako „rozbehnuté auto v zavretej garáži“ (s. 198), a to v kontexte vlastného ohrozenia, doslova potenciálneho vymierania v dôsledku „všadeprítomnej a dramatickej“ transformácie planéty antropogénnou zmenou klimatického systému. Autor napriek tomu odmieta fatalizmus, ktorý je „kuriozitou antropocénu“ (s. 199). A ponúka ako filozofické riešenie vzkriesenie antropického princípu ako filozofického náprotivku Fermiho paradoxu. Tento princíp (hoci ide len o filozofickú a teologickú špekuláciu) je podľa neho logickou nevyhnutnosťou, keďže budeme musieť myslieť ako „jedno ľudstvo“. Je to filozofická výzva, pretože globálna klimatická kríza „vyzýva svet ako jeden celok k činu“ (s. 202).

Vzhľadom na to, že autor otvorene píše o klimatickej apokalypse a v jej dôsledku o globálnych katastrofách, ktoré už prebiehajú, alebo nás ešte len čakajú, môžeme ho

zaradiť k predstaviteľom takzvaného klimatického alarmizmu. Wallace-Wells je skutočne nositeľom zlých správ a klimatologických faktov, ktorým musíme ako biologický druh bezodkladne čeliť. Inak nás bude čakať eremocén – vek osamelosti (E. O. Wilson) alebo – v horšom prípade – „koniec prírody“ (B. McKibben). A tá „... nás premáha aj trestá – toto je hlavná lekcia zmeny klímy, ktorú nám dáva takmer každý deň“ (s. 139). Transformuje sa aj náš vzťah k nej, ale aj k politike, ekonómii, histórii, a testuje celý náš politicko-ekonomický systém v globálnom rámci a v konečnom dôsledku aj životaschopnosť ľudstva ako takého. „Ak dovoľíme, aby globálne otepľovanie pokračovalo a potrestalo nás so všetkou zúrivosťou, bude to preto, že sme si ten trest vybrali – kolektívne sme smerovali k samovražde. Ak ju odvrátíme, bude to preto, že sme si vybrali inú cestu a prežijeme“ (s. 195 – 196).

Autorov klimatický alarmizmus možno pokladať za viac ako opodstatnený, keďže globálne emisie skleníkových plynov (najmä CO₂) a v ich dôsledku alarmujúco rýchla akcelerácia otepľovania globálnej atmosféry priamo podkopávajú predpoklady civilizovaného spôsobu života a politickej organizácie ľudstva. Alarmujúca globálna zmena klimatického systému v dôsledku prudkého nárastu koncentrácie skleníkových plynov v atmosfére môže už v dohľadnom čase spôsobiť environmentálnu katastrofu v podobe nezvratnej devastácie planéty. Už v súčasnosti čelíme najrýchlejšiemu a najmasívnejšiemu vymieraniu živočíšnych a rastlinných druhov (Kolbert 2014). O reflexii príčin a možných následkov radikálnych zmien klimatického systému spôsobených aktivitami globálnej priemyselnej civilizácie je nevyhnutné hovoriť na základe poznatkov z atmosférických vied.

Práve to ponúka recenzovaná publikácia, ktorá je neoceniteľným vedeckým príspevkom k súčasnému environmentálnemu mysleniu, najmä však k filozofickej reflexii globálnej klimatickej krízy s vysokou frekvenciou extrémnych klimatických javov a k filozofickému konceptu antropocénu. Táto geologická epocha je produktom posledných storočí našej histórie. Antropocén je zároveň znamením našej moci, ale aj našej impotencie. Je to Zem, ktorej atmosféru poškodilo 1500 miliárd ton oxidu uhličitého, ktorý sme vypustili spaľovaním fosílnych palív. Je to ochudobnenie a umelé spracovanie živého tkaniva Zeme, preniknuté celým radom nových syntetických chemických molekúl, ktoré dokonca ovplyvnia našich potomkov. Je to teplejší svet s vyšším rizikom katastrof, zníženým pokrytím ľadom, vyššími hladinami oceánov a globálnou klímou mimo akejkol'vek kontroly (Bonnieuil, Fressoz 2016). V súčasnosti preto potrebujeme filozofickú analýzu antropocénu v kontexte ohrozenia ľudskej existencie na planéte v dôsledku antropogénnych aktivít väčšmi ako kedykoľvek v minulosti.

Peter Daubner

Literatúra

- BONNEUIL, CH., FRESSOZ, J.-B. (2016): *The Shock of the Anthropocene. The Earth, History and Us*. London – New York: Verso Books.
- KLEINOVÁ, N. (2010): *Šoková doktrína. Vzestup kalamitního kapitalismu*. Praha: Dokořán.
- KOLBERT, E. (2014): *The Sixth Extinction: An Unnatural History*. New York: Henry Holt and Co.
- SŤAHEL, R. (2019): Lovelockov koncept udržateľného ústupu a jeho konzekvencie. *Filozofia*, 74 (5), 352 – 365. DOI: <https://doi.org/10.31577/filozofia.2019.74.5.1>
- WAINWRIGHT, J., MANN, G. (2018): *Climate Leviathan: A Political Theory of Our Planetary Future*. London – New York: Verso.
- WALLACE-WELLS, D. (2019): *Neobývateľná Zem. Život po oteplení*. Bratislava: Premedia.
-

Táto práca bola podporená z grantovej schémy VEGA (1/0291/18): *Historicko-filozofická analýza environmentálneho myslenia, skúmanie jeho vplyvov na etické, právne a politické myslenie a jeho spoločenská odozva*.

Peter Daubner
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
Slovenská republika
e-mail: peter.daubner@savba.sk
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0978-5815>